

**Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379 – 1382
per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae – (Visitační
protokol pražského arcijáhnenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic
z let 1379 – 1382) – Ediderunt Ivan Hlaváček et Zdeňka Hledíková,
Academia Praha 1973, S. 529**

Mnohokrát se literatura, zabývající se předpoklady vzniku husitství a dějinami církve v Čechách, opírala o – dnes jej lze označit přímo za proslulý – visitační protokol arcijáhna Pavla z Janovic z prvních let vlády krále Václava IV, (přesně z let 1379 – 1382), nicméně běžně přístupné byly zatím jen zlomky z částečných nebo příležitostných edic. Zasluhou dvou autorů, jejichž jména představují pevnou hodnotu v bádání o dějinách předhusitské doby a v diplomacie 14. století, má konečně odborný čtenář v ruce objemný svazek kompletního vydání pozoruhodné památky, edici tím vítanější, protože je jisto, že z ní bude čerpat poučení řada vědních disciplin.

Visitační protokol není totiž jen památkou historickou či zajímavostí diplomatickou. Bohatství materiálu v něm zachovaného totiž zaujme i historika kultury a mravů, etnografa, právníka, místopisce či demografa, takže můžeme očekávat již ve velmi blízké době, že edice bude patřit k nejcitovanějším ve vědeckých pracích o druhé polovině 14. století.

Autoři předeslali zasvěcenou předmluvu, která vysvětluje vznik protokolu, ve výběru se zabývá dosavadním vědeckým zpracováním, informuje o povaze visitace a kompetenci úřadu arcijáhna, popisuje rukopis a rozebírá jeho složení, zabývá se i osobou visitujícího arcijáhna i jeho pomocným personálem a písaři, sleduje časově průběh visitace a probírá i typy zápisů. Jakkoli jsou tedy údaje předmluvy velmi bohaté, přece jen z nich vyplývá, že autoři v ní nevyužili veškerého svého shromážděného materiálu, neboť rozsah předmluvy by jim to byl asi nedovolil; je zřejmé, že sem uložili pouze výběr svého bádání. Lze vyslovit naději, že se oni sami ve své další práci znovu vrátí k objemné látce a využijí svých poznatků ať již snad ve speciální monografii nebo při zpracování jiných temat o této době.

Svědectví protokolu je tím cennější, že je bezprostřední. Nejde tu o literární zpracování nebo o zápisy formulované ex post, nýbrž o skutečné obsahové vystižení mluveného slova při výsleších tak, jak je stačil zachytit přítomný písař. Při tom i v geografickém smyslu zachycují údaje protokolu rozsáhlé území středních a severozápadních Čech, takže jsou i velmi reprezentativní ukázkou poměrů, kterým obdobné vládly asi i jinde v pražské arcidiecézi. Nadto nelze nezdůraznit zvláštní cenu památky v tom, že nevystupují tu před námi, jako větší-

nou v jiných pramenech doby, významní šlechtici, preláti či osoby z okruhu královského dvora, nýbrž že defiluje před námi ohromná řada drobných postav, typických pro onu dobu a její hospodářskou i etickou tvářnost, od obyčejných farářů venkovských a městských farností, kaplanů a jiných osob v duchovní správě až k prostým lidem, nevýznamným měšťanům, vesničanům, ženám a dokonce i dětem.

I obsah protokolu dovoluje nahlédnout jedinečným způsobem do života doby. V plné syrovosti a barvitosti lze sledovat běžné lidské zájmy a dobové poměry, zejména nepevnou morálku ve vztazích mezi mužem a ženou, naprosto obvyklý zjev kněžských konkubinátů, otázky nemanželských dětí, poměry finanční a úvěrové či řadu lidských slabostí jako pitky, pobývání v krčmách, hry v kostky. Ačkoli protokol postrádá naprosto jakékoli hodnoty literární, přece jen jeho četba strhuje atraktivností skutečných událostí, anekdotických příběhů i osobních dramat.

Cennou pasáží některých zápisů, ne však důsledně uváděnou, jsou seznamy majetku kostelů, mezi nimiž zaujmou údaje nejen o bohoslužebných předmětech, nýbrž především o knihách. Těchto údajů využil již velmi důkladně I. Hlaváček na příslušných místech své cenné práce Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích, Praha 1965; nyní se badateli dostává do rukou plný text příslušných zápisů. Jde většinou o knihy liturgického běžného obsahu, někdy nezcela přesně označené, mezi nimiž chybí skoro všude závažnější rukopisy právnícké. Zvláštní pozornost věnoval visitator zjištění, zda mají duchovní správci, jak bylo jejich povinností, diecesní statuta.

Ačkoli se edice může opírat o jediný rukopis, jehož hodnota je autentická, přece jen se musela vyrovnat s některými problémy technickými. Škrty, opravy, přípisky a zřejmě často i grafické a gramatické nejednotnosti textu si vyžadují mnohdy četná upozornění v poznámkách. Autoři dali přednost shrnujícímu souboru poznámek za každou kapitolou o jednotlivé visitaci před umístěním aparátu pod čarou. S tím lze vyslovit plný souhlas, když poznámky samy většinou obsahovou stránku zápisů nijak podstatně nemění a také jejich závažnost je nestejnorodá, takže v použité podobě nepřichází čtenář nikterak o potřebná upozornění na zvláštnosti textu, ale má usnadněnu práci při souvislém procházení zápisů. Znění veškerých zápisů je zřejmě velmi pečlivě přepsáno a zachovává zvláštnosti rukopisu. Při zběžném zapisování se arci vloudilo do textu mnoho chyb, zvláštností a nepřesností, na které kromě upozornění v poznámkách je třeba často vzít zřetel umístěním vykřičníků v textu, resp. doplňováním vynechaných slov či písmen.

Naprosto nezbytnou pomůckou k náležitému zvládnutí materiálu a vůbec k používání edice jsou zevrubné rejstříky, které autoři sestavili s velikou péčí. Téměř čtvrtina rozsahu knihy je věnována rejstříko-

vé práci, kde index jmen i index věcný jsou příkladně pořízeny s téměř perfektní úplností. K rejstříku věcnému lze podotknout, že správně se snaží shrnovat všechny příbuzné údaje k jednomu heslu, když rozlišování některých významových odstínů by zatěžovalo neúměrně rozsah i nákladnost tisku a ve skutečnosti by badateli práci neusnadnilo, když by musel při studiu určité instituce navíc procházet řadu hesel dalších.

Jakkoli je obsah památky mimořádně bohatý pro řadu vědních disciplin, přece jen zvláštní cenu má pro historika práva. Sám vznik pramene je spojen s činností úřední, s výkonem povinností vysokého církevního hodnostáře; jeho obsahem jsou ve skutečnosti především zjištění o správném výkonu úředních funkcí, o případném porušení právních předpisů církevních, o řádné správě farností a jejich majetku. A tu se potvrzují studiem celého pramene úvahy, které byly vysloveny již na základě jeho znalosti částečné. Stav kleru vizitované oblasti je velmi nedobrá a porušování základních povinností je příliš časté a markantní. Snad nejčastějším proviněním kleriků je soužití se ženami, mnoho z nich má i děti. Nedodržování povinností residenční, zanedbávání bohoslužeb, návštěvy krčem a hry, lichva, nedbalost o věci kostela - to jsou další velmi častá provinění, která ukazují již sama o sobě, jak málo respektu v té době si kněží získávali i mezi prostými věřícími. Ale ukazuje se také, jak vyplývá z uložených trestů a napomenutí, že ani vrchnost církevní nestíhá příliš přísně viny bezpečně zjištěné, že kázeň je velmi uvolněna a že mnoho přestupků se vlastně toleruje. To je tím zajímavější, když uvážíme, že tu je vlastně postižen stav doby ještě Karlovy - vždyť vizitace se koná na samém prahu období krále Václava IV. Pod skvělou stavbou české arcidiecéze a velkými kulturními výboji se skrývá velmi již rozložený život obyčejného kléru. Vidíme, že ani moralistní projevy karatelů z předhusitského období nijak nepřehánějí, líčí-li kriticky nedostatky církevního života. Čtenář zápisů vizitačního protokolu s odstupem věků má možnost pozorovat to, co unikalo ještě současníkům, blížící se krizi, vyúsťující až do husitské revoluce.

Oběma editorům, kteří předkládají odborným zájemcům zralé dílo, patří dík za zpřístupnění pramene již tak často citovaného, přece však v plném znění, všech souvislostech a historické váze nedosti známého.

Jiří Kejř